

ОСОБЛИВОСТІ СТАВЛЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ З РІЗНИМ СОЦІОМЕТРИЧНИМ СТАТУСОМ ДО ПРОЯВІВ ЛІДЕРСТВА У ВІЙСЬКОВИХ КОЛЕКТИВАХ

Здійснено аналіз та узагальнено сучасні науково-теоретичні дослідження проблематики лідерства у військових колективах. Виділено та запропоновано форми прояву конструктивного лідерства, які мають місце у професійній діяльності військовослужбовців Національної гвардії України. Висвітлено особливості ставлення військовослужбовців з різним соціометричним статусом до проявів лідерства у військових колективах.

Ключові слова: лідерство, військове лідерство, конструктивне лідерство, лідерська поведінка, соціометричний статус, військовий колектив.

Постановка проблеми. Ефективність виконання підрозділами Національної гвардії України службових (бойових) завдань залежить від чисельної кількості факторів, особливе місце серед яких посідає уміння командира створювати сприятливі умови функціонування підрозділу, підтримувати атмосферу взаєморозуміння, якісно впливати на підлеглий особовий склад, вживати заходи щодо згуртування військових колективів, розпізнавати та доречно використовувати потенціал військовослужбовців, мотивувати та сприяти їхньому розвитку задля досягнення поставленої мети. Не останню роль у цьому процесі відіграє лідерська поведінка командирів, яка супроводжує діяльність підрозділу, є формою взаємодії та впливає на працездатність особового складу і, відповідно, на якість виконання службових (бойових) завдань.

У Доктрині з військового лідерства у Національній гвардії України поняття «військове лідерство» визначається як «цілеспрямований вплив військовослужбовців різних категорій у повсякденній, службовій, навчальній і бойовій діяльності, а також у неупорядкованих (нестандартних, критичних) ситуаціях на особовий склад шляхом надання мети, спрямування на її досягнення, забезпечення дисципліни і мотивації до виконання завдань за призначенням, підтримання довіри і поваги та вдосконалення Національної гвардії України як суспільного інституту» [1].

У зв'язку з цим лідерська поведінка командира, який наділений лідерськими якостями і компетенціями та працює над їхнім розвитком, посідає важливе місце у житті будь-якого підрозділу, є важливою складовою у професійній діяльності військового колективу та знаходиться у фокусі досліджень вітчизняних та зарубіжних авторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема лідерства була і залишається предметом дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних учених. Значний внесок у вивчення феномена лідерства зробили зарубіжні науковці, серед яких Е. Богардус, Д. Гоулман, Д. Мак-Грегор, К. Левін, Дж. Моутон, Ф. Карделл, Р. Стогділл, Ф. Фідлер, а наукові здобутки Н. Агаєва, В. Барка, О. Бойка, О. Кокуна, О. Колесніченка, Я. Мацегори, Н. Лозінської, В. Осьодла, І. Пішко, І. Приходька, О. Романовського, В. Стасюка, В. Ягупова та інших дослідників підтверджують професійний інтерес вітчизняних учених у сфері вивчення військового лідерства.

Досліджуючи військове лідерство науковцями було сформовано понятійно-категоріальний апарат, що дає можливість вивчати феномен лідерства, визначити роль та місце лідерства у системі міжособистісної взаємодії та його вплив на ефективність спільної діяльності [2, 3, 4, 5, 6, 10].

Так, О. Усаченко провів теоретичний аналіз наукових підходів до феномена військового лідерства і зазначив, що процес розвитку військового лідерства впливає на прийняття управлінських рішень та зумовлює подальше перетворення, що виявляється у лідерських установках на професійні успіхи, специфіці виконання службових завдань, їхній динаміці, напруженості і формуванні специфічної психологічної системи військово-професійної діяльності [6].

Цікаві положення були запропоновані Дж. Вілінком у його книзі «Стратегія і тактика лідерства» [7], який з посиланням на власний досвід служби у підрозділах спеціального призначення військово-морських сил США розглядає сутність та особливості військового лідерства, зокрема пропонує десять головних принципів лідерства, з якими важко не погодитися.

Доволі доречними у вивченні сутності військового лідерства є доктринальні публікації армій

провідних країн світу, що широко використовуються багатьма сучасними вітчизняними науковцями у сфері психології лідерства.

Наприклад, доктринальна публікація сухопутних військ США «Армійське лідерство та професія» [8] розкриває основи військового лідерства, спираючись на військову професію та армійські цінності, де найбільший інтерес викликає запропонована модель військового лідерства, у якій описано ключові лідерські якості та компетенції.

У Доктрині армійського лідерства збройних сил Великої Британії [9], що була розроблена Центром армійського лідерства при Королівській військовій академії Великої Британії, висвітлено ключові концепції, які є основними для розуміння армійського підходу до сутності лідерства, підкреслено важливість підходу, що виражається у керівництві «за власним прикладом», запропоновано три ключові сфери діяльності лідера (розвиток особистостей, побудова команд і досягнення результатів) та детально розглянуто Кодекс поведінки військового лідера.

Аналіз науково-теоретичних джерел свідчить, що, досліджуючи лідерство, учені значну увагу приділяють аспектам, які сприяють здійсненню цілей організації, тобто конструктивному або функціональному лідерству.

Конструктивне лідерство визначається як поведінка керівника, яка сприяє підвищенню інтересу підлеглих до виконання завдань та виражається у харизматичних й командно-орієнтованих рішеннях і діях. Такий тип лідерства можна назвати сукупністю тих рішень і дій, які враховують цілі та орієнтовані як на організацію, так і на підлеглих [10].

З огляду на зазначене вище вивчення психологічних особливостей прояву лідерства в управлінні військовими колективами залишається актуальним напрямом дослідження та потребує поглибленого розуміння феномена військового лідерства з урахуванням історико-культурних аспектів професійної діяльності сил безпеки та оборони країни.

Мета статті – визначення особливостей ставлення військовослужбовців з різним соціометричним статусом до проявів лідерства у військових колективах у контексті їх значущості для військовослужбовців Національної гвардії України.

Виклад основного матеріалу. Військове лідерство сьогодні без перебільшення можна назвати одним із пріоритетних напрямів дослідження. Практика свідчить, що в професійній діяльності військовослужбовців постійно відбувається міжособистісна взаємодія, яка безпосередньо чи опосередковано впливає на якість функціонування підрозділу. Така взаємодія має низку особливостей та залежить від численної кількості факторів, основним з яких можна вважати й соціальний статус суб'єктів взаємодії. Для з'ясування особливостей ставлення військовослужбовців до проявів лідерства у військових колективах було використано такий алгоритм:

- 1) здійснення науково-теоретичного аналізу та узагальнення сучасних досліджень проблематики лідерства у військових колективах;
- 2) визначення індивідуального соціометричного статусу військовослужбовців з використанням непараметричного методу соціометрії;
- 3) виявлення наявності та форм прояву конструктивного лідерства у військових колективах;
- 4) визначення уявлення військовослужбовців Національної гвардії України з різним соціометричним статусом про значущість проявів конструктивного лідерства у військових колективах;
- 5) якісний та кількісний аналізи отриманих даних.

До проведення дослідження було залучено здобувачів вищої військової освіти Національної академії Національної гвардії України загальною чисельністю 104 військовослужбовці (серед яких 65 – чоловічої та 39 – жіночої статі), які мали різний формальний статус.

Після аналізу психодіагностичного інструментарію, який дає змогу визначити прояви лідерства в організації, було розроблено:

– опитувальник виявлення форм прояву конструктивного лідерства у військових колективах, який пропонує для оцінювання 22 твердження, в основу якого було покладено запропоновану у доктринальній публікації сухопутних військ США «Армійське лідерство та професія» [8] модель, що відображає лідерські якості та компетенції військового лідера;

– опитувальник визначення значущості форм прояву конструктивного лідерства у військових колективах, який пропонує для оцінювання зазначені у попередньому опитувальнику 22 твердження та спрямований на ранжування форм прояву конструктивного лідерства.

Для порівняння показників між групами використано t-критерій Стьюдента для незалежних

вибірок, а також однофакторний дисперсійний аналіз ANOVA.

У межах першого етапу дослідження для визначення особливостей впливу конструктивного лідерства на військовослужбовців було встановлено їхній соціометричний статус. Для вирішення цього завдання було використано непараметричний варіант методу соціометрії, розроблений Дж. Морено. Отримані дані дали можливість сформувати три групи, а саме: з високим (27,9 %), нейтральним (43,3 %) та низьким (28,8 %) соціометричним статусом.

На другому етапі дослідження для виявлення наявності та форм прояву конструктивного лідерства було проведено опитування з використанням опитувальника виявлення форм прояву конструктивного лідерства у військових колективах. Отримані результати подано у табл. 1.

Таблиця 1 – Порівняльна характеристика наявності та форм прояву конструктивного лідерства у військових колективах (оцінювання військовослужбовців з різним соціометричним статусом) (Хср, балів)

№ пор.	Форми прояву конструктивного лідерства у військових колективах	група			F	Значення
		1	2	3		
1	Підтримує армійські цінності, проявляє повагу, самовідданість, честь, відвагу, почуття обов'язку	4,63	4,49	4,38	0,27	–
2	Проявляє емпатію до оточуючих, здатний зрозуміти та пережити почуття й емоції іншої людини	3,90	4,00	4,14	0,21	–
3	Проявляє та розділяє військові традиції і групові переконання, що втілюють дух військової професії	4,47	4,09	4,14	0,65	–
4	Демонструє дисциплінованість, уміє підкорюватися та вимагати дотримання дисципліни від інших	4,40	4,38	4,59	0,24	–
5	Має імідж «присутності командира», відображає професійний образ людини, яка наділена владою	3,97	4,44	4,52	1,41	–
6	Має міцне здоров'я, силу і витривалість, які надихають оточення та викликають впевненість до діяльності в умовах тривалого стресу	3,93	4,31	4,52	1,43	–
7	Демонструє впевненість, вірить у здатність підрозділу виконувати завдання, не підпадає під вплив чийось емоцій	4,57	4,53	4,72	0,19	–
8	Демонструє стійкість та має схильність до швидкого відновлення після невдач, потрясінь, негараздів та стресу	4,27	4,38	4,45	0,13	–
9	Має гнучкий розум, здатний мислити поза межами стереотипів, бачити та застосовувати різноманітні рішення проблем	4,30	4,16	4,34	0,17	–
10	Здатний робити обґрунтовані судження, оцінювати сильні та слабкі сторони, розробляти ефективні рішення	4,20	4,16	4,62	1,15	–
11	Демонструє інноваційність, здатний розробляти нові ідеї, засновані на виникаючих можливостях або труднощах	4,17	4,00	4,41	0,73	–
12	Створює умови та підтримує атмосферу довіри у колективі, демонструє довірливі відносини на власному прикладі	4,27	4,22	4,14	0,07	–
13	Проявляє тактовність, самоконтроль під час взаємодії	3,93	3,84	4,45	1,40	–
14	Є компетентним, володіє знаннями, фактами, переконаннями, має логічні припущення та розуміння відповідної сфери діяльності	4,50	4,31	4,62	0,50	–
15	Веде за собою, використовує доречні методи впливу, вміє визначити мету, мотивувати та надихати послідовників	4,37	4,27	4,34	0,07	–
16	Подає власний приклад у виконанні завдань професійної діяльності	4,50	4,27	4,69	0,95	–
17	Виходить за межі впливу, визначені повноваженнями, вміє домовлятися та створювати компроміси у вирішенні конфліктів	4,40	4,04	4,52	1,47	–
18	Позитивно сприяє розвитку професії, створює позитивний імідж та забезпечує розвиток військової справи	4,67	4,27	4,31	1,04	–
19	Створює позитивне середовище, сприяє створенню та підтримці згуртованості, атмосфери ефективної взаємодії у колективі	4,33	4,02	4,10	0,43	–
20	Працює над власним самовдосконаленням, над собою, підтримує фізичну та ментальну форми на належному рівні	4,13	4,09	4,66	1,54	–
21	Сприяє розвитку інших, розуміє потреби у розвитку інших	4,53	4,31	4,34	0,31	–
22	Досягає результатів, уміє розставити пріоритети, організувати та координувати діяльність підлеглих	4,57	4,49	4,45	0,07	–

Аналізуючи отримані результати, можна зробити низку узагальнень.

1. Статистично значущих відмінностей в оцінці форм прояву конструктивного лідерства військовослужбовцями з різним соціометричним статусом не встановлено, однак виявлено низку тенденцій щодо оцінювання досліджуваними з різним соціометричним статусом проявів лідерства своїх командирів, а саме:

– військовослужбовці з високим соціометричним статусом вважають, що їхні командири меншою мірою проявляють емпатію, здатні зрозуміти та пережити почуття й емоції інших, відчують імідж «присутності командира», що відображає його професійний образ як людини, яка наділена владою, наявність у командирів міцного здоров'я, сили та витривалості, які надихають та викликають у військовослужбовців впевненість до діяльності в умовах тривалого стресу, демонстрацію стійкості та схильності командира до швидкого відновлення після невдач, потрясінь, травм, негараздів та стресу порівняно з тими, хто має низький соціометричний статус, що може свідчити про тенденцію до зростання сприйняття таких форм прояву залежно від зменшення соціометричного статусу військовослужбовця у військовому колективі;

– такі форми прояву конструктивного лідерства, як підтримання з боку командирів армійських цінностей, прояв поваги, самовідданості, честі, відваги й почуття обов'язку, створення умов та підтримки атмосфери довіри у колективі, демонстрація командиром довірливих відносин, досягнення командиром результатів, його вміння розставити пріоритети, організувати та координувати діяльність підлеглих, сприймаються військовослужбовцями з низьким соціометричним статусом менше, ніж тими, хто має високий соціометричний статус, що може свідчити про зростання сприйняття таких форм прояву залежно від зростання соціометричного статусу військовослужбовця у військовому колективі.

Тенденції до зростання та зниження сприйняття форм прояву конструктивного лідерства військовослужбовцями з різними соціометричними статусами відображено на рис. 1.

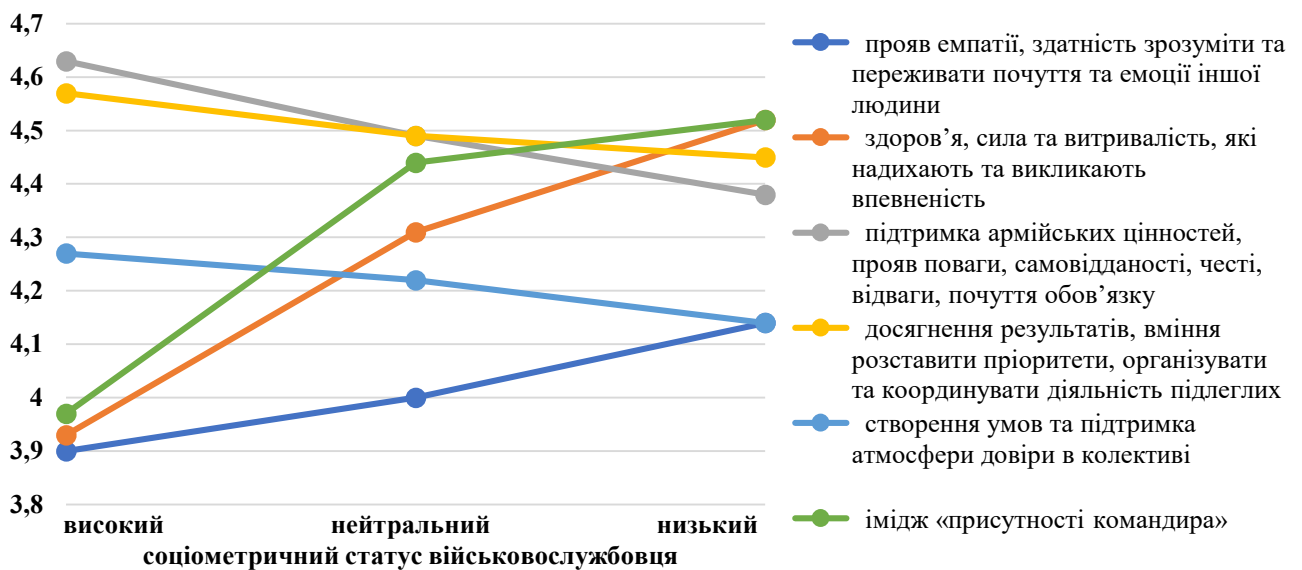

Рисунок 1 – Тенденції до зростання та зниження сприйняття форм прояву конструктивного лідерства військовослужбовцями з різними соціометричними статусами

2. Аналіз отриманих даних також дає можливість визначити найпоширеніші форми прояву конструктивного лідерства у військових колективах, що сприймаються військовослужбовцями з різними соціометричними статусами. Так, військовослужбовці з високим соціометричним статусом вважають, що конструктивне лідерство з боку командирів частіше має прояв у таких формах: командир позитивно сприяє розвитку професії, створює позитивний імідж та забезпечує розвиток військової справи; командир підтримує армійські цінності, проявляє повагу, самовідданість, честь, відвагу, почуття обов'язку; командир демонструє впевненість, вірить у здатність підрозділу виконувати завдання, не підпадає під вплив чужих емоцій; командир досягає результатів, уміє розставити пріоритети, організувати та координувати діяльність підлеглих.

Водночас ця категорія військовослужбовців найменше відчуває прояв таких форм конструктивного лідерства у військовому колективі, як: прояв з боку командирів емпатії до оточуючих, здатність зрозуміти та пережити почуття й емоції іншої людини; наявність у командирів здоров'я, сили та витривалості, які надихають оточення та викликають упевненість до діяльності в умовах тривалого стресу; прояв тактовності, самоконтролю під час взаємодії.

Таке сприйняття форм прояву конструктивного лідерства військовослужбовцями з високим соціометричним статусом може свідчити про їхню самодостатність та амбіційність, що відображається на меншому відчутті проявів зазначених вище форм конструктивного лідерства. А прояви лідерства, що відчуються такими військовослужбовцями найбільше, можуть свідчити про те, що їхні цінності здебільшого збігаються з цінностями командирів.

Військовослужбовці з низьким соціометричним статусом вважають, що в колективі частіше проявляються такі форми конструктивного лідерства, як: демонстрація командиром упевненості, його віра у здатність підрозділу виконувати завдання, не підпадати під вплив чийось емоцій; демонстрація командиром власного прикладу у виконанні завдань професійної діяльності; робота командира над собою, самовдосконалення, підтримка фізичної та ментальної форм на належному рівні.

Водночас ця категорія військовослужбовців менше відчуває прояв конструктивного лідерства, який виявляється у: створенні командиром позитивного середовища, сприянні ним створенню та підтримці згуртованості, атмосфери ефективної взаємодії у колективі; прояві командиром емпатії до оточуючих, здатності зрозуміти та пережити почуття й емоції іншої людини; прояві поведінки, коли командир розділяє військові традиції та групові переконання, що втілюють дух військової професії; створенні командиром умов та підтриманні атмосфери довіри у колективі, демонстрації довірливих відносин на власному прикладі.

Таке сприйняття форм конструктивного лідерства військовослужбовцями з низьким соціометричним статусом може свідчити про рівень їхньої мотивації та має звернути увагу командирів на підбір підходів до взаємодії з цією категорією.

Слід також зазначити, що всі запропоновані форми прояву конструктивного лідерства у колективах отримали середні значення, які мали доволі високі показники (форма конструктивного лідерства з найменшим проявом має значення 3,84), що можна вважати позитивним фактом у контексті прояву конструктивного лідерства у колективах.

На наступному етапі було визначено значущість форм прояву конструктивного лідерства у військових колективах з використанням опитувальника визначення значущості форм прояву конструктивного лідерства у військових колективах, результати якого відображені у табл. 2.

Таблиця 2 – Оцінювання значущості форм прояву конструктивного лідерства військовослужбовцями з різним соціометричним статусом

№ пор.	Форми прояву конструктивного лідерства	група			F	Значення
		1	2	3		
1	Підтримує армійські цінності, проявляє повагу, самовідданість, честь, відвагу, почуття обов'язку	8,43	11,95	11,76	2,65	–
2	Проявляє емпатію до оточуючих, здатний зрозуміти та пережити почуття й емоції іншої людини	9,60	9,93	10,45	0,13	–
3	Проявляє та розділяє військові традиції і групові переконання, що втілюють дух військової професії	11,07	12,61	13,66	1,15	–
4	Демонструє дисциплінованість, уміє підкорюватися та вимагати дотримання дисципліни від інших	9,17	9,89	12,28	1,92	–
5	Має імідж «присутності командира», відображає професійний образ людини, яка наділена владою	11,83	10,70	12,66	0,91	–
6	Має міцне здоров'я, силу і витривалість, які надихають та викликають упевненість до діяльності в умовах стресу	11,50	10,91	12,55	0,64	–
7	Демонструє упевненість, вірить у здатність підрозділу виконувати завдання, не підпадає під вплив чийось емоцій	8,77	9,93	8,83	0,41	–
8	Демонструє стійкість та має схильність до швидкого відновлення після невдач, потрясінь, негараздів, стресу	12,37	14,30	10,90	1,97	–
9	Має гнучкий розум, здатний мислити поза межами стереотипів, бачити та застосовувати різні рішення	6,47	7,93	8,07	0,76	–

10	Здатний робити обґрунтовані судження, оцінювати сильні та слабкі сторони, розробляти ефективні рішення	9,80	11,57	12,00	1,19	–
11	Демонструє інноваційність, здатний розробляти нові ідеї, засновані на виникаючих можливостях або труднощах	12,77	13,07	16,55	4,71	0,01
12	Створює умови та підтримує атмосферу довіри у колективі демонструє довірливі відносини на власному прикладі	11,07	13,25	10,34	2,24	–
13	Проявляє тактовність, самоконтроль, стабільність у взаємодії	13,90	12,18	11,72	1,19	–
14	Є компетентним, володіє знаннями, фактами, переконаннями, має логічні припущення та розуміння відповідної діяльності	8,50	8,86	11,31	1,83	–
15	Веде за собою, використовує доречні методи впливу, вміє визначити мету, мотивувати та надихати послідовників	9,77	9,43	9,93	0,06	–
16	Подає власний приклад у виконанні завдань професійної діяльності	10,90	11,34	8,41	1,91	–
17	Виходить за межі впливу, визначені повноваженнями, вміє домовлятися та створювати компроміси у вирішенні конфліктів	14,63	12,34	13,76	1,64	–
18	Позитивно сприяє розвитку професії, створює позитивний імідж та забезпечує розвиток військової справи	12,80	14,18	13,79	0,39	–
19	Створює позитивне середовище, сприяє створенню та підтримці згуртованості, ефективної взаємодії у колективі	10,43	10,41	11,66	0,37	–
20	Працює над власним самовдосконаленням, над собою, підтримує фізичну та ментальну форми на належному рівні	13,13	14,09	10,62	3,08	0,05
21	Сприяє розвитку інших, розуміє потреби у розвитку інших	13,27	12,02	10,79	1,19	–
22	Досягає результатів, вміє розставити пріоритети, організувати та координувати діяльність підлеглих	9,43	10,48	9,41	0,31	–

Аналіз таблиці виявив низку особливостей щодо надання значущості формам прояву конструктивного лідерства військовослужбовцями з різним соціометричним статусом.

1. Слід відмітити низку статистично значущих відмінностей між наданням важливості певним формам конструктивного лідерства військовослужбовцями з різним соціометричним статусом. Наприклад, демонстрація командиром інноваційності, здатності розробляти нові ідеї, що ґрунтуються на виникаючих можливостях (труднощах), є більш важливою формою для військовослужбовців з високим соціометричним статусом, тоді як робота командира над власним самовдосконаленням, підтримка фізичної та ментальної форм на належному рівні є більш значущою для тих, хто має низький соціометричний статус.

2. Для військовослужбовців з високим соціометричним статусом найзначущішими формами прояву конструктивного лідерства з боку командирів є: прояв гнучкого розуму, здатного до мислення за межами стереотипів, уміння бачити та застосовувати різноманітні рішення для вирішення проблем; підтримка армійських цінностей, прояв поваги, самовідданості, честі, відваги, почуття обов'язку; компетентність, володіння знаннями, фактами, переконаннями, логічні припущення та розуміння відповідної сфери діяльності.

Водночас ця категорія військовослужбовців не надає великого значення поведінці командирів, спрямованій на розвиток інших, на розуміння такої потреби, уміння домовлятися і створювати компроміси у вирішенні конфліктів та прояв тактовності, самоконтролю і стабільності у взаємодії.

3. Військовослужбовці з низьким соціометричним статусом надають значення таким формам прояву конструктивного лідерства, як: прояв гнучкого розуму, здатність мислити поза межами стереотипів, бачити та застосовувати різні рішення; надання власного прикладу у виконанні завдань професійної діяльності; демонстрація упевненості та віри у здатність підрозділу виконувати завдання, уникання впливу чужих емоцій.

Крім того, форми конструктивного лідерства, як-от: позитивне сприяння розвитку професії, створення позитивного іміджу та забезпечення розвитку військової справи; демонстрація інноваційності, здатності розробляти нові ідеї, що ґрунтуються на виникаючих можливостях або труднощах; поведінка командира, що виходить за межі впливу, визначені повноваженнями, уміння домовлятися та створювати компроміси у вирішенні конфліктів, не отримали високих показників значущості для військовослужбовців з низьким соціометричним статусом.

Узагальнюючи отримані за результатами дослідження дані, можна зробити висновок, що військовослужбовці з різним соціометричним статусом демонструють різне ставлення до форм прояву конструктивного лідерства, які мають місце або не проявляються у колективі. Результати, що

відображають наявність та значущість форм прояву конструктивного лідерства для військовослужбовців з високим соціометричним статусом, подано у табл. 3.

Таблиця 3 – Форми прояву конструктивного лідерства та їхня значущість для військовослужбовців з високим соціометричним статусом

Форми прояву конструктивного лідерства		
	Значущі	Незначущі
Проявляються	<p>Є компетентним, володіє знаннями, фактами, переконаннями, має логічні припущення та розуміння відповідної сфери діяльності.</p> <p>Досягає результатів, уміє розставити пріоритети, організувати та координувати діяльність підлеглих.</p> <p>Демонструє упевненість, вірить у здатність підрозділу виконувати завдання, не підпадає під вплив чийхось емоцій.</p> <p>Підтримує армійські цінності, проявляє повагу, самовідданість, честь, відвагу, почуття обов'язку</p>	<p>Позитивно сприяє розвитку професії, створює позитивний імідж та забезпечує розвиток військової справи.</p> <p>Сприяє розвитку інших, розуміє потреби у розвитку інших</p>
Не проявляються	<p>Здатний робити обґрунтовані судження, оцінювати сильні та слабкі сторони, розробляти ефективні рішення</p>	<p>Проявляє тактовність, самоконтроль, стабільність під час взаємодії.</p> <p>Працює над власним самовдосконаленням, над собою, підтримує фізичну та ментальну форми на належному рівні.</p> <p>Демонструє інноваційність, здатний розробляти нові ідеї, засновані на виникаючих можливостях або труднощах</p>

Аналіз форм конструктивного лідерства, що проявляються, свідчить про те, що у поведінці командира, яка позитивно сприяє розвитку професії, створює позитивний імідж та забезпечує розвиток військової справи, сприяє розвитку інших, немає великої значущості для військовослужбовців з високим соціометричним статусом, тоді як компетентність командира, досягнення ним результатів, вміння розставляти пріоритети, демонстрація упевненості, підтримка армійських цінностей, прояв поваги, самовідданості, честі та почуття обов'язку є значущим для цієї категорії військовослужбовців.

У таблиці 4 подано узагальнені результати про наявність або брак форм прояву конструктивного лідерства та їхню значущість для військовослужбовців з низьким соціометричним статусом.

Таблиця 4 – Форми прояву конструктивного лідерства та їхня значущість для військовослужбовців з низьким соціометричним статусом

Форми прояву конструктивного лідерства		
	Значущі	Незначущі
Проявляються	<p>Подає власний приклад у виконанні завдань професійної діяльності.</p> <p>Демонструє упевненість, вірить у здатність підрозділу виконувати завдання, не підпадає під вплив чийхось емоцій</p>	<p>Форм прояву конструктивного лідерства немає</p>
Не проявляються	<p>Форм прояву конструктивного лідерства немає</p>	<p>Проявляє та розділяє військові традиції і групові переконання, що втілюють дух військової професії</p>

З аналізу табл. 4 видно, що для військовослужбовців з низьким соціометричним статусом прояв та дотримання командирами військових традицій і групових переконань, які втілюють дух військової

професії, має меншу значущість та залишається для такої категорії менш поміченими. Це потребує більшої уваги з боку командирів у напрямі формування та підтримання традицій і переконань у підрозділі, тоді як значущих форм конструктивного лідерства, які не проявляються, та незначущих форм конструктивного лідерства, які проявляються у військовому колективі, немає. А це свідчить про те, що для зазначеної категорії військовослужбовців немає незначущих проявів конструктивного лідерства: будь-які видимі зусилля командирів вони сприйматимуть й оцінюватимуть позитивно.

Висновки

Міжособистісна взаємодія командирів з особовим складом, що побудована на засадах військового лідерства, є важливою складовою професійної діяльності військовослужбовців і військових колективів та зумовлена низкою психологічних особливостей, які виражаються, зокрема, у конкретних формах прояву конструктивного лідерства й мають певні особливості у їхньому сприйнятті залежно від соціометричного статусу військовослужбовця.

Так, результати дослідження показали, що військовослужбовці з високим соціометричним статусом відчують з боку командирів прояви поведінки, яка спрямована на підтримку армійських цінностей, прояв поваги, честі, відваги, почуття обов'язку, бачать їх компетентними й обізнаними, здатними досягати результатів, розставити пріоритети, організувати та координувати діяльність підлеглих. Ці прояви конструктивного лідерства вони вважають значущими.

Для військовослужбовців з низьким соціометричним статусом важливо, щоб командири подавали власний приклад у виконанні завдань. Для таких військовослужбовців немає незначущих проявів конструктивного лідерства: будь-які видимі зусилля командирів вони сприйматимуть й оцінюватимуть позитивно.

Об'єднує військовослужбовців з різним соціометричним статусом уявлення про те, що командири демонструють упевненість і віру у здатність своїх підрозділів виконувати завдання, а також той факт, що така демонстрація важлива для усіх категорій військовослужбовців.

Отже, дослідження показало, що оцінювання військовослужбовцями проявів лідерства у своїх колективах залежить від їхнього соціометричного статусу. Це має бути враховано посадовими особами під час планування заходів впливу на особовий склад з метою ефективного виконання службових (бойових) завдань.

Установлення психологічних особливостей впливу лідерства в управлінні військовими колективами, зокрема деструктивних проявів лідерства, є перспективним напрямом подальших досліджень.

Перелік джерел посилання

1. Доктрина з військового лідерства в Національній гвардії України : затв. наказом командувача НГУ від 06.12.2022 р. № 450. URL: <http://surl.li/kuwor> (дата звернення: 15.05.2024).
2. Leadership Insight. *The Centre for Army Leadership*. URL: <http://surl.li/tromf> (Accessed: 15.05.2024).
3. Алещенко В. І. Психологічний континуум лідерства в організаційній культурі військового керівника. *Вісник Національного університету оборони України*. 2022. № 67 (3). С. 5–12. URL: <http://surl.li/trouq> (дата звернення: 15.05.2024).
4. Бондаренко О. Г., Требушкова Т. М., Куруч О. С. Сучасні підходи до формування лідерських якостей у майбутніх офіцерів Національної гвардії України. *Чесць і закон*. 2023. № 3 (83). С. 149–156. URL: <http://surl.li/trorc> (дата звернення: 15.05.2024).
5. Ткач П. Б. Поняття військового лідерства в контексті стратегічних комунікацій Національної гвардії України. *Збірник наукових праць Національної академії Національної гвардії України*. Харків : НА НГУ, 2021. Вип. 1 (37). С. 24–29. URL: <http://surl.li/kuxng> (дата звернення: 15.05.2024).
6. Усаченко О. О. Теоретичний аналіз феномену військового лідерства. *Публічне урядування*. 2022. № 5 (33). С. 109–113. URL: <http://surl.li/trogy> (дата звернення: 15.05.2024).
7. Jocko Willink. *Leadership Strategy and Tactics FM-02*. St Martin's Publishing Group. 2020. 320 p.
8. ADP 6-22, C1. *Army Leadership and the Profession*. Headquarters Department of the Army. Washington, DC, 2019. 132 p. URL: <http://surl.li/trojt> (Accessed: 15.05.2024).
9. AC 72029. *The Army Leadership Doctrine*. The Centre for Army Leadership, Royal Military Academy Sandhurst. 2021. 86 p. URL: <http://surl.li/perse> (Accessed: 15.05.2024).

10. Arasli H., Arici H. E., Kole E. Constructive Leadership and Employee Innovative Behaviors: A Serial Mediation Model. *Sustainability*. 2020. Vol. 12 (7) : 2592. URL: <http://surl.li/txmjn> (Accessed: 15.05.2024).

Стаття надійшла до редакції 25.05.2024 р.

UDC 159.98:355.1

I. Tovma, M. Tovma

PECULIARITIES OF ATTITUDE OF SERVICEMEN WITH DIFFERENT SOCIOMETRIC STATUS TO DEMONSTRATION OF LEADERSHIP IN MILITARY TEAMS

Analyzes and summarizes modern scientific and theoretical researches of military leadership, identifies and proposes the forms of constructive leadership that are represented in professional environment of servicemen of the National Guard of Ukraine. The forms of constructive leadership demonstrated by the commanders in their professional activities have been determined. Both decreasing and increasing tendencies to the perception of constructive leadership forms, which are displayed by commanders, have been identified and analyzed considering the sociometric status of servicemen. The forms of constructive leadership demonstrated by the commanders have been determined and ranked according to the significance for servicemen with different sociometric status. The peculiarities and differences of the forms of constructive leadership that are either displayed or not in military teams and the significance of their perception by servicemen with different sociometric status have been revealed. It has been found, that the servicemen who have low sociometric status consider important the demonstration of giving example by the commander who perform their professional tasks, and there are no insignificant factors of constructive leadership and any commander's efforts to display constructive leadership will be positively accepted by them. It has been determined, that the demonstrated by the commanders confidence and faith in the ability of their units to perform tasks is perceived as significant by all servicemen, regardless of their sociometric status. The relevance and perspective of further scientific research on psychological peculiarities of leadership impact in military command and control processes have been substantiated.

Keywords: leadership, military leadership, constructive leadership, leadership behavior, sociometric status, military team.

Товма Ігор Миколайович – кандидат військових наук, заступник начальника кафедри психології та педагогіки гуманітарного факультету Національної академії Національної гвардії України
<https://orcid.org/0000-0003-4997-6314>

Товма Микола Іванович – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри організації роботи з персоналом оперативного факультету Національної академії Національної гвардії України
<https://orcid.org/0000-0001-8814-9544>